הרב יהודה זולדן, באר יהודה – בבא מציעא, פרקים א-ב, עמ' 364-378

שיעור כג

אבידה שאין בה שווה פרוטה

(בבא מציעא כז ע"א)

א. "אשר תאבד ממנו ומצאתה", "על שלמה על כל אבדה"
1. משנה וספרי: "אשר תאבד ממנו ומצאתה"
2. תוספתא ומכילתא: "על שלמה על כל אבדה"
ב. רבא: חכמים ורבי יהודה – פרוטה שהוזלה וחזרה והוקרה איכא בינייהו
ג. אבידה שאין בה שווה פרוטה; אבידה שאינה שווה פרוטה, אך היו מצבים ששוותה פרוטה
1. רבנו חננאל, ר"ף ורמב"ם: אין בה שווה פרוטה, אינו חייב לטפל בה ולא להחזירה
2. רמב"ם, טור ושולחן ערוך: אין בה שווה פרוטה, שעת אבידה, שעת מציאה – שעת השבה
סיכום

א. "אשר תאבד ממנו ומצאתה", "על שלמה על כל אבדה"

1. משנה וספרי: "אשר תאבד ממנו ומצאתה"

במשנה (כז ע"א) נאמר:

> אף השמלה היתה בכלל כל אלו. ולמה יצאת? להקיש אליה, לומר לך:
> מה שמלה מיוחדת – שיש בה סימנין ויש לה תובעין, אף כל דבר שיש בו סימנין ויש לו תובעים – חייב להכריז.

בגמרא (שם):

> מאי בכלל כל אלו? אמר רבא: בכלל "כל אבדת אחיך" (דברים כב, ג).

כוונת רבא לאמור בפסוק: "וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם". בפסוק נזכרו ארבעה סוגי אבדה: שור – דוגמה לבהמה גסה טהורה; חמור – דוגמה לבהמה גסה טמאה; שה[1] – דוגמה לבהמה דקה טהורה; שלמה – בגד שמשמש דוגמה לכל החפצים המטלטלים. רבא שאל עוד:

> אמר רבא: למה לי דכתב רחמנא שור, חמור, שה ושמלה?

הגמרא דנה במאפיינים הייחודיים של כל דוגמה ומה יש ללמוד מכל אחת. לאחר הדיון בארבע הדוגמאות הללו ובשאלות נוספות, נאמר בגמרא:

> תנו רבנן:

---

[1] בפסוק (שמות כג, ד) נאמר: "כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה, השב תשיבנו לו". על כך נאמר במשנה (בבא קמא נד ע"ב): "אחד שור ואחד כל בהמה... להשבת אבידה... וכן חיה ועוף כיוצא בהן. אם כן, למה נאמר שור או חמור? אלא שדבר הכתוב בהווה". ובגמרא (שם) נאמר: "...להשבת אבידה – 'לכל אבדת אחיך'".

"אשר תאבד" (דברים כב, ג) – פרט לאבידה שאין בה שווה פרוטה.
רבי יהודה אומר: "ומצאתה" (שם) – פרט לאבידה שאין בה שווה פרוטה.

דרשות המילים של חכמים ורבי יהודה הן באותו הפסוק שציין רבא. מדובר בחפץ שיש בו סימן, אך מאחר ששוויו פחות מפרוטה, אין הוא נכלל במצוות השבת אבידה. הגמרא שאלה מה ההבדל בין חכמים ובין רב יהודה? אביי אמר: "משמעות דורשין איכא בינייהו", והגמרא דנה מה למד כל תנא מהמילים של בר הפלוגתא שלו. אחר כך הובאו דברי רבא שיש נפקא מינה ביניהם, ולאחר דיון בדבריו נאמר בגמרא שלפי רבא הנפקא מינה היא:

פרוטה שהוקרה, והוזלה, וחזרה והוקרה איכא בינייהו.[2] מאן דאמר "אשר תאבד" – איכא, ומאן דאמר "ומצאתה" – בעינן דאית בה שיעור מציאה משעת אבידה ועד שעת מציאה.

משנתנו ודבריהם של חכמים ורבי יהודה מופיעים באותו מדרש הלכה (ספרי דברים פיסקא רכד) על הפסוק שצוין לעיל:

אף השמלה היתה בכלל כל אלו. ולמה יצאת? להקיש אליה מה שמלה מיוחדת שיש לה סמנים ויש לה תובעים, כך כל שיש לו סמנים ויש לו תובעים.
אין לי אלא אלו בלבד, שאר אבדה מנין? תלמוד לומר "...לכל אבדת אחיך".
"אשר תאבד ממנו", פרט לפחות משווה פרוטה. רבי יהודה אומר: "ומצאת" פרט לפחות משווה פרוטה.

על פי האמור במדרש ההלכה שאלת הגמרא "מאי בכלל כל אלו?" היא שאלת המדרש, ותשובת רבא היא התשובה במדרש.

יוצא אפוא שמקורה של משנתנו הוא במדרש ההלכה, והגמרא הרחיבה את הדיון בשאלה מה יש ללמוד מכל אחת מן הדוגמאות שבפסוק בנוגע לכל סוגי האבידות, ואחר כך ציינה הגמרא את המשך מדרש ההלכה בנוגע לאבידה שאין בה שווה פרוטה, ובעניין זה חלקו חכמים ורבי יהודה.

חכמים למדו מהמילים "אשר תאבד ממנו" שאבידה שפחותה משווה פרוטה אינה נקראת אבידה מבחינתו של המאבד, וכדברי רש"י (ד"ה אשר תאבד): "שתהא קרויה אבידה". הריטב"א (כז ע"א) הסביר עוד: "'אשר תאבד **ממנו**' כלומר דהשתא אבודה ממנו, פרט לשאין בה שווה פרוטה, דלא חשיב ממון ולא חשיב שאבד **ממנו** כלום". לפי רבי יהודה שלמד מהמילה "ומצאתה", אין היא נקראת מציאה מבחינתו של המוצא, וכדברי רש"י (ד"ה ומצאתה): "שתהא קרויה מציאה". הריטב"א (שם) הסביר עוד: "רבי יהודה אומר: ומצאתה פרט למציאה שאין בה שווה פרוטה. כלומר עד שיהא בה שיעור ממון דהשתא חשיבא מציאה". כך כתב הרב יהושע וולק (ספר מאירת עיניים, סמ"ע, שולחן ערוך סי' רסב ס"ק א): "אין נחשב בשם אבידה ומציאה בפחות משוה פרוטה, דלאו כלום הוא", ולכן אין למוצא שום חובה כלפי אבידה כזאת.

יש להעיר עוד שבמדרש ההלכה ובו דברי חכמים ורבי יהודה שנזכרו בסוגייתנו, נידונה השאלה אם אבידה שאין בה שווה פרוטה נחשבת לאבידה, אך לא נאמר בבירור מה מוטל על המוצא לעשות כשמצא אבידה שאין בה שווה פרוטה.

---

[2] הרב יואל סירקיש (הגהות הב"ח, כז ע"א אות ב) כתב: "'אלא פרוטה, שהוזלה, וחזרה והוקרה – איכא בינייהו' כצ"ל ותיבת שהוקרה נמחק". אנו גרסנו כמודפס בגמרא ופירשנו כב"ח. כונת הב"ח לומר שבשעת האיבוד הייתה האבידה שווה פרוטה, ואחר כך היא הוזלה ושוב התייקרה ושוותה פרוטה.

2. תוספתא ומכילתא: "על שלמה על כל אבדה"

בתוספתא (ב, ה) נזכרה גם כן הלכה זו בנוגע לאבידה ששוויה פחות מפרוטה, והיא נלמדה מדרשת פסוק אחר:

> הלוקח בהמה מחבירו ומצא עליה דבר שיש בו שווה פרוטה – חייב להכריז.
> המוצא שווה פרוטה – חייב להכריז. פחות משווה פרוטה – אין חייב להכריז, שנאמר "שלמה" ["על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה" (שמות כב, ח)], מה שלמה מיוחדת דבר שיש בו שווה פרוטה חייב להכריז, כך כל דבר שיש בו שווה פרוטה חייב להכריז.
> פחות משווה פרוטה – אין חייב להכריז.

"הלוקח בהמה מחברו" – אדם קנה בהמה מחברו שהוא תגר ומצא עליה מציאה ששווה פרוטה – המציאה איננה שייכת לתגר כי הוא לא היה מודע לה. מקור הלימוד מפסוק זה הוא במדרש הלכה (מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי, שמות כב, ח):

> יכול יהא חייב על פחות משווה פרוטה? תלמוד לומר: "שלמה", מה שלמה מיוחדת שיש בה שווה פרוטה וחייב להכריז, כך כל דבר שיש בו שווה פרוטה וחייב להכריז.

דברי רבי שמעון בר יוחאי "מה שלמה מיוחדת..." מזכירים מאוד את משנתנו "מה שמלה מיוחדת...", שכאמור לעיל מקורה בספרי דברים, בעוד רבי שמעון בר יוחאי דרש דרשה זו במכילתא, בפסוק בפרשת שומרים. בתוספתא כתוב באופן ברור שהמוצא אבידה שאין בה שווה פרוטה אינו חייב להכריז, וכך משמע גם מהמכילתא. זאת בשונה ממדרש ההלכה בספרי שנזכר בסוגייתנו, שם לא נאמר בבירור מה על המוצא לעשות.

יש להצביע על הבדל בולט בין הלימודים מהפסוקים בנוגע לשווי המציאה או האבידה. לפי תנא קמא ורבי יהודה במדרש ההלכה שנזכרו בסוגייתנו, הלימוד מהפסוק "אשר תאבד ממנו ומצאתה" הוא מה נחשב פחות ממינימום של אבידה או מציאה, כשהמבט הוא סובייקטיבי: מבט של המאבד – לפי חכמים, או מבט של המוצא – לפי רבי יהודה. שניהם אינם מחשיבים חפץ ששוויו פחות משווה פרוטה. לפי רבי שמעון בר יוחאי המבט הוא אובייקטיבי. מהמילה "שלמה" יש ללמוד שהגדרה של אבידה היא חפץ בעל ערך ששוויו לפחות פרוטה ואם יש בו סימנים חייב להכריז. חפץ ששוויו פחות מפרוטה אינו נחשב כלל אבידה אף אם יש בו סימנים, וממילא אין המוצא חייב להכריז כלל.

ראשונים דנו בלימוד מהפסוק שנזכר בתוספתא. הרמב"ן והר"ן (כז ע"א) כתבו:

> ואשכחן בתוספתא דתניא "פחות משווה פרוטה אין חייב להכריז, שנאמר 'שלמה' מה שלמה מיוחדת דבר שיש בו שווה פרוטה...", ושמא זהו פירושו שיש לו תובעים. ומאן דנפקא ליה מ"ומצאתה" פליג אמתני'. ואינו מחוור.

"שלמה מיוחדת שיש בה שווה פרוטה" ועל כן יש לה תובעים, ומכאן שאין תובעים לחפץ שערכו פחות משווה פרוטה. כך פירש גם הריטב"א (כז ע"א) ולדבריו דרשת מילות הפסוק "אשר תאבד ממנו ומצאתה" על ידי תנא קמא ורבי יהודה אינה סותרת את הדרשה מהמילה "שלמה":

> והשתא לפום מאי דפרישנא במתני' דכי קתני "מה שמלה מיוחדת שיש לה סימנין ויש לה תובעין אף כל..." – "דיש לה תובעין" היינו שווה פרוטה. נראה דתנא דמתניתין דעת שלישי

> ומ"שמלה" נפקא ליה, ו"אשר תאבד... ומצאתה" כולהו דרבנאי ודרבי שמעון בן יהוצדק הוא דאתי...
>
> עוד י"ל דתנא דדריש לה מ"שמלה" לאו משמלה בלחוד הוא, אלא מדכתב רחמנא נמי "אשר תאבד... ומצאתה", דלא נימא רבתה תורה אבידה ומציאה שאין בה שווה פרוטה, כתב רחמנא "שמלה" לומר ד"אשר תאבד... ומצאתה" דרשינן ליה למיעוטא, והוא הדין דמשמלה לחודיה לא נפקא דהוה אמינא דשמלה לדרשא אחריתי אתאי או לסימנים או למילתא אחריתי, אבל השתא דכתיבי תרווייהו אית לן למדרש ע"כ דאתא למעוטי אבדה שאין בה שווה פרוטה שאינה דומה לסתם שמלה.

לדברי הריטב"א, משלושה מקורות יש ללמוד שאין משיבים אבידה ששוויה פחות משווה פרוטה: א. משנתנו שבה נדרש "שלמה – מה שמלה מיוחדת שיש לה תובעים"; ב. חכמים שדרשו מהמילה "תאבד ממנו"; ג. רבי יהודה שדרש מהמילה "ומצאתה".[3]

יש להעיר שהדרשה במשנתנו ובספרי על "שמלה מיוחדת שיש לה תובעים ויש לה סימנים" נדרשה על פסוק בחומש דברים. גם דברי חכמים ורבי יהודה הם על אותו הפסוק. אך הדרשה בתוספתא ובמכילתא בשם רבי שמעון בר יוחאי על "שמלה מיוחדת שיש בה שווה פרוטה" היא על פסוק מחומש שמות.

ב. רבא: חכמים ורבי יהודה - פרוטה שהוזלה וחזרה והוקרה איכא בינייהו

הגמרא בסוגייתנו שאלה מה ההבדל בין דרשת תנא קמא מהפסוק לבין דרשת רבי יהודה מהפסוק, והשיבה:

> אמר אביי: משמעות דורשין איכא בינייהו. מר נפקא ליה מ"אשר תאבד", ומר נפקא ליה מ"ומצאתה".

רבא לעומת זאת אמר תחילה ש"פרוטה שהוזלה איכא בינייהו", ואחר כך אמר "פרוטה שהוקרה איכא בינייהו", ובסוף הסוגיה נאמר:

> אלא [א] פרוטה שהוקרה [ב] והוזלה [ג] וחזרה והוקרה – איכא בינייהו. מאן דאמר "אשר תאבד" – איכא, ומאן דאמר "ומצאתה" – בעינן דאית בה שיעור מציאה משעת אבידה ועד שעת מציאה.[4]

הנפקא מינה ביניהם היא במקרה שהחפץ היה שווה פרוטה בשעת האבידה, ואחר כך הוזל ושוויו היה פחות משווה פרוטה, ושוב חזר והתייקר ושוויו לפחות פרוטה בשעת המציאה. תנא קמא למד ממילות הפסוק "אשר תאבד" – במקרה כזה יהיה צורך להכריז כי גם בשעת האבידה וגם בשעת המציאה החפץ היה שווה פרוטה. רבי יהודה למד ממילת הפסוק "ומצאתה", שהחפץ שאבד צריך

---

[3] עוד על האמור במקורות הללו – משנתנו, התוספתא ומדרשי ההלכה, ראה: הרב דוד פרדו (חסדי דוד, תוספתא שם); הרב יחזקאל אברמסקי (חזון יחזקאל תוספתא שם).

[4] בגמרא (כו ע"ב) נזכרו דברי רבא שעסק באבידה ששווה פרוטה או פחות מפרוטה כשאדם ראה מטבע שנפל משלושה בני אדם ואין בו שווה פרוטה לכל אחד ואחד מהם, ובכל זאת עליו להחזיר להם מפני שייתכן שהם שותפים ואחד מהם מחל על חלקו בשותפות, ואז יוצא שיש שווה פרוטה במטבע של המאבד. הראי"ה קוק (שו"ת משפט כהן, סי' קמד אות טז, עמ' שלט) כתב שאבידה של רבים – אם יש לכל אחד ואחד בה שווה פרוטה מחויב להשיבה, ואין זה מצד השבת אבידה של רבים, כי בתורה נאמר "אחיך" (דברים כב, ג) בלשון יחיד ולא בלשון רבים, אלא הוא מדין אבידות רבות של יחידים שלכל אחד מהם יש בה שווה פרוטה בפני עצמו.

שיהיה בו "שיעור מציאה" – שווה פרוטה – משעת האבידה ועד שעת המציאה. רש"י (ד"ה ומצאתה) כתב שלומדים זאת מהאות ו' שבמילה "ומצאתה". לכן במקרה זה שהיה זמן שהמציאה הייתה פחות משווה פרוטה פטור מלהכריז.

על פי מה ידע המוצא מתי הייתה שעת האבידה ומה היה שוויה בשעת האבידה ושאחר כך שוויה הוזל? הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, כז ע"א) כתב:

> אבדה שאין בה שווה פרוטה בשעת מציאה, אף על פי שהוקרה, או שאין בה שווה פרוטה עכשו כשהוא נזקק להחזירה אף על פי שהיתה בה שווה פרוטה בשעת מציאה – אינו חייב להחזירה.
>
> הא אם היתה שווה פרוטה בשעת מציאה, והוזלה, ואחר כך חזרה לאיתנה – הרי זה חייב להחזיר או להכריז.

אמנם המאירי לא כתב מה גרסתו בגמרא, אך בגמרא נזכרו שלושה ביטויים – "שיעור מציאה", "שעת אבידה" ו"שעת מציאה" – ונראה שהמאירי הסבירם כך: "שעת האבידה" – היא השעה שבה נמצאה האבידה. אחר כך שווי האבידה הוזל, ו"שעת המציאה" – היא השעה שבה המוצא מכריז עליה. "שיעור מציאה" – זהו פרק הזמן מאז שהמוצא מצא את האבידה ועד שהוא מכריז עליה.[5]

דין אבידה ששווה פרוטה נזכר במשנה נוספת (נה ע"א): "והמוצא שווה פרוטה – חייב להכריז". רש"י (ד"ה המוצא שווה) כתב: "המוצא שווה פרוטה – אבל בציר מהכי לא, כדאמרן (בבא מציעא כז, א) מ'אשר תאבד ממנו' – פרט לאבידה שאין בה שווה פרוטה". רש"י קישר בין האמור במשנה שם לבין דרשת חכמים על הפסוק "כי תאבד" שנזכרה בסוגייתנו. בסוגיית הגמרא (נה ע"א) שם על המשנה נאמר: "המוצא אבידה שווה פרוטה חייב להכריז, ואף על גב דזל". רש"י (ד"ה אף על) כתב: "אף על גב דזל – בין מציאה להכרזה". מה שקובע הוא שבשעת המציאה החפץ היה שווה פרוטה. הלכה זו סותרת את האמור בסוגייתנו שלפי חכמים מכריזים על אבידה רק בתנאי שהיא הייתה שווה פרוטה בשעת האבידה ובשעת המציאה, ואילו לפי רבי יהודה מכריזים רק אם האבידה הייתה שווה פרוטה לאורך כל משך הזמן משעת האבידה עד שעת המציאה.

ג. אבידה שאין בה שווה פרוטה; אבידה שאינה שווה פרוטה, אך היו מצבים ששוותה פרוטה

1. רבנו חננאל, ריי"ף ורמב"ם: אין בה שווה פרוטה, אינו חייב לטפל בה ולא להחזירה

רבנו חננאל (כז ע"א) פסק כחכמים: "'אשר תאבד ממנו' פרט לאבידה שאין בה שוה פרוטה". הריי"ף (טו ע"א בדפי הריי"ף) ציין את הלימוד מהפסוק כמו רבנו חננאל והוסיף:

> תנו רבנן: "אשר תאבד ממנו" פרט לאבדה שאין בה שווה פרוטה, שאינו חייב ליטפל בה ולא להחזירה.

רבנו חננאל והריי"ף לא פירטו כדברי רבא בסוגייתנו מה הדין באבידה שהייתה שווה פרוטה בשעת אבידה, הוזלה וחזרה להיות שווה פרוטה בשעת מציאה.

הרמב"ם (הל' גזילה ואבידה יא, יב) פסק כלשונו של הריי"ף, אך לא ציין לימוד מפסוק:

---

[5] כדברי המאירי כתב גם בקיצור פסקי הרא"ש (ב, יב): "מצא אבדה ששווה פרוטה, והוזלה עד שאינה שווה פרוטה, וחזרה והוקרה, חייב להכריז". בדברי הרא"ש עצמו לא כתוב באופן ברור שזו כוונתו.

אבידה שאין בה שווה פרוטה, אינו חייב להטפל בה ולא להחזירה.

עוד פסק הרמב"ם (שם יג, א):

המוצא אבדה שהוא חייב להחזירה, חייב להכריז עליה ולהודיעה ולומר מי שאבד לו מין פלוני יבוא ויתן סימנין ויטול. אפילו היתה שווה פרוטה בעת המציאה והוזלה – חייב להכריז עליה.

על דברי הרמב"ם הללו כתב הרב וידאל די טולושא (מגיד משנה שם):

אף על פי שהיה שוה פרוטה בעת המציאה והוזלה וכו'. דעת הרב ז"ל דאע"ג דאסקינן בגמרא דבעינן שתהא שוה פרוטה בשעת אבדה ובשעת מציאה לכולי עלמא כיון דשוה בשעת מציאה פרוטה חייב בכך והכי משמע התם באלו מציאות (דף כ"ו).

לדבריו הרמב"ם פסק שלא כמסקנת הגמרא בסוגייתנו. על כך כתב הרב יוסף קארו (כסף משנה שם):

דברי הרב המגיד תמוהין שכתב שדעת הרב הפך מאי דאסיקנא.

הרב יוסף קארו העיר על דברי המגיד משנה הללו גם בפירושו לטור (בית יוסף, טור סי' רסב, ב). הרב אברהם די בוטון (לחם משנה שם) כתב:

כתב הרב בעל כסף משנה ז"ל דדברי הרב המגיד ז"ל תמוהים. ולא ידעתי למה כתב כן.

לא ברור אם הוא התייחס גם כן לדברי המגיד משנה או התייחס לתגובת הכסף משנה. הרב דוד סגל (טורי זהב, ט"ז, חושן משפט סי' רסב, א) כתב על כך:

ותמהתי על אלו מאורות הגדולים איך נעלם מהם תלמוד ערוך (בבא מציעא נה ע"א): "אבידה שוה פרוטה חייב להכריז אף על גב דזל", פירש רש"י (ד"ה אף על גב) דזל בין שעת מציאה להכרזה. למה לו להמגיד משנה לבקש משמעות בזה, ובאמת אין שם רמז בפרק אלו מציאות.

לפי הט"ז, הרמב"ם לא פסק כלל על פי האמור בסוגייתנו להלכה, אלא כדברי המשנה והגמרא בהמשך (נה ע"א). נראה שתמיהתו של הט"ז, זו היא תמיהתו של הרב יוסף קארו על המגיד משנה, מדוע הוא ניסה להתאים בין דברי הרמב"ם לסוגייתנו, שהרי הרמב"ם לא פסק כלל כסוגייתנו.

הרב איסר זלמן מלצר (אבן האזל, רמב"ם שם) הסביר גם כן שהרמב"ם לא פסק כסוגייתנו אלא כדברי הגמרא והמשנה (נה ע"א):

ולא הצריך כלל שיהיה שווה בשעת אבדה, אלא בשעת בשעת מציאה לחוד. וכאשר נעיין נראה שהרמב"ם השמיט לגמרי הדרשא על אבדה שאין בה שווה פרוטה מה שאין זה דרך הרמב"ם שדרכו לכתוב גם מקור הדרשא מה שנלמד מקרא להדיא. ובזוטו של ים למד הרמב"ם [הל' גזלה ואבדה יא, י] להדיא מ"אשר תאבד ממנו ומצאתה", ובאבדה מדעת למד הרמב"ם [שם יא] מ"אשר תאבד" פרט למאבד מדעתו, והכא לא הביא הדרשא לא מ"אשר תאבד" ולא מ"ומצאתה". ולכן אפשר דבאמת סובר הרמב"ם דכיון דממתני' [נה ע"א] מוכח דלא בעינן שיהיה שווה פרוטה בשעת אבדה, אלמא דלא ילפינן מ"אשר תאבד".

לפיו, מהפסוק "אשר תאבד ממנו ומצאתה" למד הרמב"ם לזוטו של ים ולאבידה מדעת, ובנוגע לאבידה שאין בה שווה פרוטה הוא למד זאת "מסברא או דיליף מרבית ואונאה" (שנזכרו שם במשנה נה ע"א).

הרב נחום רבינוביץ' (יד פשוטה, הל' גזילה ואבידה יא, יב [עמ' תקט–תקי]) כתב שאם נניח שלפני הרמב"ם עמדה הגרסה בגמרא (כז ע"א) מעין זו של המאירי (שציינו לעיל):

> נמצא שסתמא דגמרא שם [נה ע"א] חולקת על פירוש דינו של רבא כפי שפירשה סתמא דגמרא אצלנו [כז ע"א]. הואיל ושם עיקר מקומו של דין שווה פרוטה באבדה שהרי הוא מופיע במשנה שם, ועוד שלפי הגמרא שם ניתן לפרש את דברי רבא כפשוטם "פרוטה שהוזלה איכא ביינייהו" – כלומר למאן דאמר שהזמן הקובע הוא שעת המציאה, חייב גם להכריז גם אם הוזלה אחרי שמצאה... לפיכך יש להעדיף את מסקנת הגמרא שם [נה ע"א] וכך פסק רבינו.

נראה להוסיף עוד על דברי הרב איסר זלמן מלצר והרב נחום רבינוביץ'. הרמב"ם (הל' גזילה ואבידה יד, א) פסק את דברי מדרש ההלכה, הספרי, שנזכרו במשנתנו "אף השמלה היתה..." על פי פירושו ולימודו של רבא שהסביר מדוע מפורטים בפסוק ארבעה סוגי אבידות: שור, חמור, שה ושמלה,[6] אך הוא לא פסק את ההלכה בנוגע לשווי הנדרש של האבידה (שם יא, יב) על פי דברי חכמים ורבי יהודה שנזכרו בספרי שם. הרמב"ם פסק בנוגע לשווי האבידה על פי האמור במשנה (נה ע"א) וכאמור לעיל סגנון משנה זו תואם גם לאמור בתוספתא (ב, ה): "המוצא שווה פרוטה – חייב להכריז. פחות משווה פרוטה – אין חייב להכריז". שם נלמדו הלכות אלו מדרשת הפסוק "על שלמה על כל אבדה..." (שמות כב, ח): "מה שלמה מיוחדת שיש בה שווה פרוטה וחייב להכריז, כך כל דבר שיש בו שווה פרוטה וחייב להכריז", ודרשה זו מקורה במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי. אמנם יש לציין שהרמב"ם לא ציטט את דרשת הפסוק במכילתא.[7]

2. רמב"ם, טור ושולחן ערוך: אין בה שווה פרוטה, שעת אבידה, שעת מציאה – שעת השבה

בנוגע לאבידה שאין בה שווה פרוטה פסק הרמב"ם (הל' גזילה ואבידה יא, יב):

> אבידה שאין בה שווה פרוטה – אינו חייב להטפל בה ולא להחזירה.

---

[6] רבא הסביר שבפסוק נזכר "שור" – "דאפילו לגיזת זנבו". רש"י (לגיזת זנבו) כתב: "שאפילו שער שבסוף הזנב יחזיר" כשנגזז ממנו. התוספות (ד"ה לגיזת) הקשו שאם מדובר שיש בגיזת הזנב שווה פרוטה הרי שאין צורך ללמוד זאת מהפסוק, ואם אין בגיזה שווה פרוטה אזי זאת תילמד הגמרא בהמשך מפסוק אחר? תשובת התוספות היא שהפסוק שנכתב בו "שור" מלמד "שחייב לגוזזה בעתה, אף על פי שאין בה שוה פרוטה בשעה שגזזה". בתוספות הרא"ש (כז ע"א) הסביר עוד: "וי"ל דאתא קרא לאשמועי' דחייב להתעסק בשבח האבידה דכשיגדל הזנב עד כדי גיזה חייב לגוזזו כדי שיחזור ויגדל ויגוז תמיד". כך גם: רא"ש (ב, יב). כך כתבו גם: תוספות רבנו פרץ, רשב"א, ריטב"א (כז ע"א). הרמב"ם (הל' גזילה ואבידה יד, א) כתב: "גז זנב השור אע"פ שהוא דבר מועט". הרב נחום רבינוביץ' (יד פשוטה שם, עמ' תקעג) הסביר את הרמב"ם כפירוש תוספות וכתב שעל כן הוסיף הרמב"ם: "'אע"פ שהוא דבר מועט', כלומר חייב לטפל בשבח השור שמצא ולגזוז זנבו כשיגיע לכדי גיזה כדי שיגדל ויחזור ויגזוז. הואיל והתחייב על השבת השור הרי זה כולל כל שבח השור אע"פ שהוא דבר מועט. וראה (שם יג, טו): 'מצא דבר שיש בו רוח חיים... מטפל בהן...'". נראה אם כן שדברי הרמב"ם "אע"פ שהוא מועט" כוונתם לומר שאף על פי שבכל פעם שהוא גוזז, שווי השׂער הוא פחות משווה פרוטה, הצירוף של כל השערות הגזוזות יחד יהיה יותר משוה פרוטה. בשער הזנב של בעלי חיים היו משתמשים כמברשת ניקוי (תוספתא שבת יז, ה) או כרשת לציד (תוספתא שבת י, א; שבת צ ע"ב). בשער מזנב עגל משתמשים לכריכת הקלף של פרשיות התפילין לפני הכנסתן לבתי התפילין. לאחר שגוללים את הקלף של פרשיות התפילין כורכים שער עגל סביב הקלף.

[7] על מקומה של מכילתא דרשב"י בדברי הרמב"ם האריך הרב מנחם מנדל כשר בספרו: הרמב"ם ומכילתא דרשב"י. אמנם הוא לא הזכיר הלכה זו, אך כאמור נראה שהרמב"ם התבסס על האמור במכילתא ובתוספתא ולא על האמור בסוגייתנו.

רבינו יעקב (טור חושן משפט סי׳ רסב, א) פסק:

> כל אבידה שאינה שוה פרוטה בשעת אבידה ובשעת השבה – אינו חייב בה.

הביטוי בגמרא "שעת מציאה" נזכר בטור באופן אחר: "שעת השבה". הרב יואל סירקיש (בית חדש, ב"ח, חושן משפט סי׳ רסב, א) תמה על כך שהטור שינה מלשון הגמרא, אך הסביר שאכן זו כוונת הגמרא: שעת ההשבה – השעה שבה המוצא מכריז על האבידה.

להלן שני הבדלים בולטים בין הרמב"ם לבין הטור:

מקרה – הרמב"ם לא פירט שמדובר באבידה שאינה שוה פרוטה מאז שנמצאה עד ההכרזה וכפי שפירט הטור, כי כאמור הרמב"ם לא פסק כלל את האמור בסוגייתנו, ועל כן לפיו אין צורך לציין פרט זה. בולט שדברי הטור הללו מבוססים על האמור בסוגייתנו. ההדגש בדברי הטור הוא שמדובר בחפץ שמאז שהוא אבד מעולם הוא לא היה שוה פרוטה.

דין – הרמב"ם פירט "אינו חייב להטפל בה ולא להחזירה". בהלכה הראשונה באותו הפרק (שם יא, א) הגדיר הרמב"ם מה היא מצוות השבת אבידה:

> השב אבידה לישראל מצות עשה, שנאמר: "השב תשיבם לאחיך" (דברים כב, א).
> והרואה אבידת ישראל ונתעלם ממנה **והניחה**, עובר בלא תעשה "לא תראה את שור אחיך והתעלמת מהם" (שם) ובטל מצות עשה.

לפי הרמב"ם המוצא יכול להתעלם, להניחה ולא לטפל בה, וגם איננו חייב להחזיר אותה על אף שיש בה סימן.[8] הרמב"ם כתב הלכה זו יחד עם הלכות נוספות שבהן הוא דן באילו אבידות המוצא צריך לטפל (שם יא, יא–יט). הטור כתב באופן כללי: "אינו חייב בה", ולא פירט במה אינו חייב, אך נראה שכוונתו זהה לדברי הרמב"ם. הרב יוסף קארו (שולחן ערוך שם א) פסק כדברי הטור, אם כי לא כתב כמוהו את הביטוי "שעת השבה" אך פירט יותר במה אינו חייב: "כל אבידה שאינה שוה פרוטה בשעת אבידה ובשעת מציאה – אינו חייב להכריז עליה".[9]

---

[8] הרב יוסף דב סולובייצ׳יק (רשימות שעורים – בבא מציעא כא ע"א) העיר שהרמב"ם (הל׳ גזילה ואבידה א, ב) פסק שאסור לגזול כל שהוא דין תורה, וכאן פסק שאבידה שאין בה שווה פרוטה אינו חייב להטפל בה ולא להחזירה, "ומשמע שאבידה ששוויה פחות משווה פרוטה מותרת למוצא ולא בעינן יאוש בעלים להתירה, וצ"ע דמה מפקיע ממון הבעלים באבידה שהיא פחות משווה פרוטה ומתיר את האבידה למוצא? ועל כרחך צ"ל דבאמת חלות השם אבידה שבחפצא מהווה המתיר והמפקיע דממון הבעלים, והטעם שחייב בהשבת אבידה במצא אבידה לפני יאוש היינו משום דחיוב מצות השבת אבידה מפקיע ומעכב את השם אבידה מלחול, וחיוב השבת אבידה מעכב הפקעת ממון הבעלים מהחפץ. אבל אי ליכא חיוב השבה אזי חל הפקעת ממון מחמת השם אבידה שחל בחפצא". במקום נוסף (שם נה ע"א) כתב: "באבידה פחות משווה פרוטה דאינו חפצא דאבידה כלל, דליכא בו חלות שם אבידה וליכא בו קיום מצות השבת אבידה מאחר דהחפצא פחות משווה פרוטה", זאת בשונה מפטור של "זקן ואינה לפי כבודו, החפצא הוי חפצא דאבידה, אלא דחל פטור גברא מלהתחיל במצות השבת אבידה, אך יש חלות שם חפצא דאבידה הראויה למצות השבה".

[9] הרב יעקב שטיינהויז (דבר יעקב, כז ע"א) ציין לדברי הרב איסר זלמן מלצר (אבן האזל, הל׳ גזילה ואבידה יא, י) שכתב בעת שעסק במחלוקת הרמב"ם והטור בנוגע לאבידה מדעת (ראה בהרחבה בשיעור טז: "יאוש והפקר"): "מדייק האבן האזל מלשון הרמב"ם שכתב 'אבידה שאין בה שווה פרוטה אינו חייב להטפל בה ולא להחזירה', דמשמע שחיוב השבה ליכא אבל לא קנאה. אבל מדברי הטור מדייק האבן האזל שסבירא ליה שקונה אבידה פחות משווה פרוטה". כך הם דברי אבן האזל: "ובדעת הטור יש לעיין דגבי אבדה שאינה שוה פרוטה כתב להדיא דהרי הוא של מוצאה, ומוכח דסובר דמה שנתמעט מדין השבת אבדה מותרת למוצא... והרמב"ם... באבדה שאינה שוה פרוטה לא כתב אלא דאינו חייב להחזירה אבל לא כתב שהיא מותרת למוצאה". גם מדברי הרב אפרים נבון (מחנה אפרים, הל׳ גזילה סי׳ א) משתמע שלפיו על פי הרמב"ם אין חובה להשיב אבידה ששוויה פחות מפרוטה אבל האבידה איננה של המוצא עד שיתייאשו הבעלים. לאחר בקשת המחילה, יש להעיר שהטור לא כתב להדיא שאבידה שאין בה שווה

בנוגע לאבידה שאינה שווה פרוטה, אך היו מצבים שהיא שוותה פרוטה, פסק הרמב"ם (הל' גזילה ואבידה יג, א):

> המוצא אבדה... אפילו היתה שווה פרוטה בעת המציאה והוזלה – חייב להכריז עליה.

בולט שהרמב"ם לא פירט את המצבים השונים שהאבידה התייקרה או הוזלה. כאמור לעיל, הרמב"ם לא פסק את האמור בסוגייתנו ועל כן ציין להלכה רק את הכתוב בתוספתא (ב, ה) ובגמרא (נה ע"א). לפי הרמב"ם הקריטריון הקובע שהמוצא חייב להכריז הוא שווי האבידה בשעת המציאה – פרוטה.

רבנו יעקב (טור חושן משפט סי' רנט) והרב יוסף קארו (שולחן ערוך שם ב) כתבו שיש להשיב רק אבידה ששווה פרוטה. בהלכה אחת הם פירטו בנוגע למצבים שבהם הפרוטה הוזלה. רבנו יעקב (טור חושן משפט סי' רסב, ב) כתב:

> כל אבידה שאינה שוה פרוטה בשעת אבידה ובשעת השבה – אינו חייב בה.
> אפילו היתה שווה פרוטה בשעת אבידה והוזלה, או שלא היתה שווה פרוטה בשעת אבידה והוקרה – אינו חייב.
> אבל אם שווה פרוטה בשעת אבידה ובשעת השבה, אפילו הוזלה באמצע – חייב.
> כתב הרמב"ם: "היתה שוה פרוטה בשעת מציאה והוזלה – חייב להכריז עליה". עד כאן.

המצבים השונים שנזכרו בדברי הטור מבוססים על האמור בסוגייתנו. כאמור לעיל לא ברור כיצד המוצא ידע מה היה שווי האבידה בשעה שאבדה, ושאחר כך היא הוזלה, ושכעת בשעת ההשבה היא חזרה להיות שווה פרוטה. מדברי הטור יש ללמוד שמה שקובע שיש להכריז על האבידה הוא היותה שווה פרוטה בשעת האבידה ובשעת ההכרזה – ההשבה. הוא ציין את הרמב"ם שממנו למד שמה שקובע שיש להכריז על האבידה הוא היותה שווה פרוטה בשעת המציאה. הטור לא הקשה על הרמב"ם ולא ברור אם הוא חלק עליו או הסכים איתו שגם זו אפשרות שבה המוצא יהיה חייב להכריז.

הרב יוסף קארו (שולחן ערוך שם א) פסק כדברי הטור, אך שינה מעט:

> כל אבידה שאינה שוה פרוטה בשעת אבידה ובשעת מציאה – אינו חייב להכריז עליה.
> אפילו היתה שוה פרוטה בשעת אבידה והוזלה, או שלא היתה שוה פרוטה בשעת אבידה והוקרה – אינו חייב.
> אבל אם היתה שוה פרוטה בשעת אבידה ובשעת מציאה, אפילו הוזלה באמצע – חייב.
> וכן אפילו הוזלה אחר מציאה, חייב להכריז.

בשולחן ערוך לא כתב את הביטוי "שעת השבה" כפי שכתב הטור, אלא כתב "שעת מציאה". כמו כן הוא לא ציין שההלכה האחרונה היא בשם הרמב"ם שכאמור מבוסס על דברי המשנה והגמרא (נה

פרוטה היא של מוצאה. הטור כתב "אינו חייב בה", וכאמור הטור קיצר ולא פירט כמו הרמב"ם שכתב: "אינו חייב להטפל בה ולא להחזירה". כמו כן הרב יוסף קארו (שולחן ערוך שם א) שפסק כטור פירט וכתב "אינו חייב להכריז עליה". כאמור לעיל בדברי הריטב"א, וכן כתב גם הסמ"ע, חפץ שאינו שווה פרוטה כלל אינו נחשב אבידה גם אם יש בו סימן, והמוצא רשאי לקחתו ולעשות בו כרצונו. גם הרב ישראל יעקב פישר (אבן ישראל, הל' גזלה ואבדה יא, יב) כתב: "מבואר בדברי הרמב"ם דאבידה שאין בה שוה פרוטה אינה מותרת למוצאה, אלא שאינו חייב להטפל בה ולהחזירה וכבר הרגיש בזה באבן האזל עיין שם, אלא שלא כתב מקור לדעת הרמב"ם. ונראה דמקור דברי הרמב"ם הוא מגמרא בבא מציעא (כז ע"א) 'רבא אמר פרוטה שהוזלה איכא בינייהו מ"ד מאשר תאבד איכא', עיין שם". כבר כתבנו שהרמב"ם לא פסק כלל כסוגייתנו, וכן גם לפי הרמב"ם המוצא קנה את החפץ והוא יכול לעשות בו כרצונו.

ע"א). משמע שהוא לא ראה סתירה בין דברי הרמב"ם הללו להלכות הקודמות. לפיו, מה שקובע שיש להכריז על האבידה הוא היותה שווה פרוטה בשעת האבידה ובשעת המציאה. אם בשעת המציאה היא הייתה שווה פרוטה ואחר כך היא הוזלה – גם כן חייב להכריז.[10] כך כתב הלכה זו הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן חושן משפט סי' רסב, א):

> וכן אם הוזלה קודם הכרזה חייב להכריז, דכיון דבשעת מציאה חל עליו החיוב לא פקע אח"כ אף שהוזלה.

אם דברי השולחן ערוך הללו הם הסבר לדברי הטור למרות השוני בניסוח – שעת השבה ולא שעת מציאה, אזי ההבדל בין דברי הטור והשולחן ערוך לבין דברי הרמב"ם בנוגע לאבידה ששוויה פרוטה הוא: לפי הטור והשולחן ערוך שוויה של האבידה צריך להיות פרוטה בשעת האבידה ובשעת המציאה, ואילו לפי הרמב"ם שוויה של האבידה צריך להיות פרוטה רק בשעת המציאה. ההבדל ביניהם נובע מכך שהטור והשולחן ערוך פסקו בנוגע לשווי הפרוטה של אבידה על פי סוגייתנו, ואילו הרמב"ם פסק על פי סוגיית הגמרא בהמשך (נה ע"א).

סיכום

יש לקיים את מצוות השבת אבידה בתנאי ששוויה של האבידה הוא לפחות פרוטה. אבידה ששוויה פחות מפרוטה איננה נחשבת אבידה כלל גם אם יש בה סימן.

משנתנו "אף השמלה היתה בכלל כל אלו..." ומחלוקת חכמים ורבי יהודה בדרשת הפסוק בנוגע לכך שאין משיבים אבידה ששוויה פחות מפרוטה שנזכרה בסוגייתנו, מקורן במדרש ההלכה בספרי על הפסוק: "וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם" (דברים כב, ג). לדברי אביי בסוגייתנו אין נפקא מינה מעשית בין דרשות הפסוקים של חכמים ורבי יהודה, ולפי רבא יש הבדל הלכה למעשה בין התנאים במקרה שהפרוטה הוקרה, אחר כך הוזלה, וחזרה והוקרה ושווה פרוטה. לפי חכמים שדרשו מהמילים "אשר תאבד", אבידה זו נחשבת לשווה פרוטה ועומדת בקריטריון הנדרש להגדרת אבידה. לפי חכמים שדרשו מהמילה "ומצאתה", אבידה זו איננה עומדת בקריטריון, מפני שנדרש ששווי האבידה "שיעור מציאה" יהיה פרוטה "משעת אבידה ועד שעת מציאה".

במשנה (נה ע"א) ובתוספתא שמבוססת על מדרש הלכה במכילתא דרשב"י על הפסוק: "על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה" (שמות כב, ח), נאמר באופן ברור שאבידה ששוויה פרוטה צריך להכריז, ואבידה שאיננה שווה פרוטה אין צריך להכריז עליה. בגמרא (נה ע"א) נאמר שאם האבידה הייתה שווה פרוטה בשעת המציאה והוזלה אחר כך, על המוצא להכריז. הלכה זו איננה תואמת את האמור בסוגייתנו, שבה נאמר שלפי חכמים מכריזים על אבידה רק בתנאי שהיא הייתה שווה פרוטה בשעת האבידה ובשעת המציאה, ואילו לפי רבי יהודה מכריזים רק אם האבידה הייתה שווה פרוטה לאורך כל הזמן משעת האבידה עד שעת המציאה.

הרמב"ם כתב שהמוצא אבידה שאין בה שווה פרוטה אינו צריך לטפל בה ואינו חייב להחזירה. המוצא יכול להשאירה שם או לקחת לעצמו. אבידה שיש בה שווה פרוטה צריך להכריז גם אם שווי האבידה ירד ועומד על פחות משווה פרוטה לאחר שהאבידה נמצאה. נראה שהרמב"ם לא פסק כלל בהלכות אלו על פי האמור בסוגייתנו, אלא על פי המשנה והגמרא בדף נה ע"א ועל פי האמור

---

[10] כך הסביר את דבריו הרב יהושע ולק (ספר מאירת עיניים, סמ"ע, חושן משפט סי' רסב ס"ק ב).

בתוספתא התואם לדרשת הפסוק במכילתא. זו הסיבה שהרמב"ם לא פירט את הדין במצבים שהפרוטה הוזלה ואחר כך התייקרה ושוותה פרוטה או להפך, כפי שנזכרו בסוגייתנו.

הטור פסק שהמוצא אבידה שאין בה שווה פרוטה אינו חייב בה, אך לא פירט במה אינו חייב, ולדברינו כוונתו כדברי הרמב"ם. הטור פירט מצבים שונים שבהם האבידה לא הייתה שווה פרוטה במשך כל הזמן "משעת אבידה" עד "שעת השבה". "שעת השבה" זהו הסברו של הטור לביטוי "שעת מציאה" שנזכר בסוגייתנו. לפיו על האבידה להיות שווה פרוטה בשעת האבידה ובשעת ההשבה. הלכה זו מבוססת על האמור בסוגייתנו. הטור ציין את דברי הרמב"ם שכתב שיש להכריז על אבידה שהיה בה שווה פרוטה בשעת הימצאה ואחר כך הוזלה. לא ברור אם הטור הסכים עם הרמב"ם או חלק עליו.

הרב יוסף קארו שפסק כמו הטור השתמש בביטויים שמופיעים בגמרא – "שעת אבידה", "שעת מציאה" – ולפיו על האבידה להיות שווה פרוטה בשעת האבידה ובשעת המציאה, ואם האבידה הוזלה לאחר שעת המציאה עדיין יש חובה להכריז כי בשעת המציאה היא הייתה שווה פרוטה וכדברי הרמב"ם.